

JOSÉ
SARAMAGO

Călătorie
prin Portugalia

Traducere din limba portugheză
și note de Mirela Stănciulescu

POLIROM
2024

Cuprins

Prezentare..... 7

*Din nord-est spre nord-vest,
dur și daurit*

Predica ținută peștilor 9

Baldachin și drumuri proaste..... 21

Un rachiu în Rio de Onor..... 31

Povestea soldatului José Jorge 36

Ispitele necuratului 42

Marea Casă 52

Vizuina lupului blând..... 60

Lighioanele îndrăgostite 68

Acolo unde nu se află Camilo..... 77

Palatul Frumoasei Adormite 86

Dureri de cap și diverse miracole 95

O altă mare casă..... 104

Fetele din Castro Laboreiro 113

Sfântul Gheorghe a ieșit pe cal 123

Alimentul corpului..... 131

Vârful Everest din Lanhoso 143

„Țărmurit de un fluviu
căruia i se spune Doiro...” 152

*Ținuturi joase, hotărnicite
cu marea apă*

Apele nesfârșite	163
În casa marchizului de Marialva.....	174
Nu chiar toate ruinele sunt romane	183
Coimbra suie, Coimbra coboară.....	192
Un castel pentru Hamlet	204
La poarta munților	213

Blânde țărături de piatră, răbdare

Cel care nu a uitat.....	217
Pâine, brânză și vin în Cidadelhe	224
Malva, denumirea sa străveche	236
Pentru un bob de grâu, n-a fost Lisabona.....	248
Noile ispite ale diavolului	258
Riga de chintă	270
Înalti sunt, înalt le e sălașul	283
Suflarea pietrelor.....	286
Fantoma lui José Júnior	297
„Hic est chorus“	310

*Din Mondego până-n Sado,
te oprești unde e vadul*

O insulă, două insule.....	321
Arte ale apei și ale focului.....	329
Călugări, războinici și pescari	341
Casa cea mai veche.....	354
Cu cât mai aproape, cu atât mai departe.....	364
Căpitanul Bonina	373
Numele pe hartă.....	386

A fost odată ca niciodată un sclav.....	396
Paradisul întâlnit.....	406
La porțile Lisabonei	416
Se spune că e lucru bun.....	421
Hornuri și livezi de portocali	446

Marele și dogoritorul ținut Alentejo

Unde poposesc vulturii	456
O floare a trandafirului	466
Piatra veche, omul.....	475
E interzisă distrugerea cuiburilor	485
Noaptea în care a început lumea.....	499
Săritura și saltul	514
Italianii în Mértola.....	529

*Din Algarve, de la soare,
pâine-uscată, pâine moale*

Directorul și muzeul său	539
Portughezul care de felul lui tace	551
Călătorul pleacă din nou	566
<i>Nota traducătoarei</i>	567

„Sunt de fel din Cidadelhe, un sat din municipiul Pinhel. Aveți de gând să treceți și pe acolo?“, spune domnul Guerra (așa îl cheamă). Călătorul răspunde, nemintind: „Aveam această intenție. Mi-ar plăcea să-l văd. Cum este drumul?“. „Drumul e prost. Parc-ar fi sfârșitul lumii. Dar a fost și mai prost.“ A făcut o pauză și a repetat: „Mult mai prost“. Nu te poți intitula călător dacă nu ai intuiții. Aici a ghicit călătorul că erau mai multe de ascultat și a lansat un simplu fir de undiță care nici nu avea nevoie de cârlig: „Îmi dau seama“. „Poate că vă dați. Eu unul nu pot să rămân indiferent atunci când mi se spune că ținuturi ca al meu sunt condamnate să dispară.“ „Cine v-a spus asta?“ „Președintele consiliului local din Pinhel, cu mulți ani în urmă. Sunt ținuturi condamnate, zicea.“ „Vă place ținutul dumneavoastră?“ „Îmi place mult.“ „Mai aveți rude acolo?“ „Doar o soră. Am mai avut una, dar a murit.“

Călătorul simte că se apropie și caută întrebarea care să-i servească mai bine pentru a deschide cufărul pe care îl ghicește, dar în cele din urmă cufărul se deschide de unul singur și arată ce are înăuntru, un caz obișnuit în ținuturi condamnate precum Cidadelhe: „Sora mea a murit la șapte ani. Eu aveam nouă. S-a procopsit cu o anghină difterică și a dus-o pe picioare, din ce în ce mai rău. De la Cidadelhe la Pinhel sunt douăzeci și cinci de kilometri, pe vremea aia era un drum de țară, plin de pietre. Medicul nu venea acolo. Atunci mama a luat cu împrumut un măgar și am pornit toți trei la drum, prin munții ăia“. „Și ați ajuns?“ „N-am făcut nici jumătate de drum. Surioara mea s-a stins. Ne-am întors acasă, cu ea pe măgar, la pieptul mamei. Eu mergeam în spate, plângând.“ Călătorul simte un nod în gât. Se află într-o sală de mese a unui hotel, acest om este șeful de sală și spune o poveste din viața

sa. Mai sunt doi angajați în apropiere, care îl aud. Spune călătorul: „Sărmana fată. A murit așa, din lipsă de asistență medicală“. „Sora mea a murit pentru că nu aveam medic și pentru că nu aveam drum.“ Atunci înțelege călătorul: „Nu ați putut niciodată să uitați asta, nu-i așa?“. „Cât oi trăi, n-am să uit.“ A urmat o pauză, cina este spre final și călătorul spune: „Mâine voi merge la Cidadelhe. Vreți să mă însoțiți, domnule Guerra? Puteți veni cu mine? Îmi arătați ținutul dumneavoastră“. Ochii îi sunt încă umezi: „Îmi va face mare plăcere“. „Atunci rămâne stabilit. Merg de dimineață la Belmonte și la Sortelha, după prânz plecăm, dacă vă convine.“

Călătorul se întoarce în cameră. Își așterne pe pat harta mare, caută Pinhel, iată-l, și drumul care intră prin ținuturile din interior, într-un punct oarecare din acest spațiu a murit o fată de șapte ani, chiar atunci călătorul dă peste Cidadelhe, acolo sus, între râul Côa și pârâul Massueime, e capătul lumii, ar putea fi și capătul vieții. Dacă n-ar fi cine să-și amintească.

Pâine, brânză și vin în Cidadelhe

Prima donna assoluta este acea cântăreață de operă care nu joacă decât roluri principale și atât, cea care pe afișe ocupă mereu locul întâi. În general este capricioasă, impulsivă, flușturistică. Despre această, la rândul ei absolută, primăvară care a sosit cu întârziere, are credința călătorul că nu ar fi atât de năzuroasă sau poate își va arăta mai târziu colții. În mod benefic a adus până acum două zile magnifice și luminoase, cea de ieri și cea de azi. Coboară de-a lungul văii care începe numaidecât la ieșirea din Guarda înspre sud și apoi merge pe firul pârâului

Gaia. Este o priveliște largă, cu țarini înverzind, într-adevăr iarna își ia rămas-bun.

Aproape de Belmonte se află Centum Cellas sau Centum Cellae¹, cel mai enigmatic edificiu de pe aceste plaiuri portugheze. Nimeni nu știe la ce servea această structură înaltă de peste douăzeci de metri: unii afirmă că a fost templu, alții că a fost închisoare sau han, foișor sau turn de veghe. Pentru han nu i se vede justificarea, pentru vegheat ar fi fost de-ajuns ceva mai simplu, închisoare doar pentru pedagogii înaintate, prea largi sunt aceste porți și ferestre, iar templu poate, dar problema e că denumim cu prea mare ușurință ca fiind templu tot ce ne iese în cale. Presimte călătorul că soluția ar trebui să se afle în terenurile din jur, nu e credibil ca edificiul să fi apărut izolat, dintr-un soi de capriciu. Sub ogoarele îngrijite s-o găsi pesemne răspunsul, dar atâta timp cât nu se poate garanta o lucrare serioasă și metodică, o investiție financiară și suficientă protecție, e mai bine să lăsăm în pace *Centum Cellas*. Oricum s-au stricat prea multe în Portugalia din cauza neglijenței, a lipsei de perseverență.

Belmonte este meleagul lui Pedro Álvares Cabral², cel care în 1500 a ajuns în Brazilia și al cărui portret, în medalion, se spune că se află în claustrul de la Mănăstirea Ieronimilor³. O fi, n-o fi, că în privința portretelor cu bărbi și coifuri nu te poți încrede, dar aici, la castelul din Belmonte, s-a jucat probabil Pedro Álvares și și-a însușit cele dintâi iscusințe ale juneței, pentru

1. Monument roman datând din secolul I.

2. Pedro Álvares Cabral (1468-1520), navigator portughez, considerat a fi descoperitorul Braziliei.

3. Mănăstirea Ieronimilor este unul din cele mai renumite monumente istorice ale Lisabonei, în stil manuelin, datând din secolul al XVI-lea.

că în acest loc se află ruinele conacului care i-a aparținut tatălui său, Fernão Cabral. Se pare că nu a dus-o prea rău Pedro Álvares: dacă ne luăm după ce a rămas, conacul era magnific. Același calificativ îl merită fereastra manuelină dublă de pe zidurile care dau înspre apus. Iar zidurile care încing castelul sunt întinse, adăpostind un mare spațiu interior pe care călătorul se bucură să îl vadă curat și îngrijit. Veseli și jucăuși trec pe acolo copii de școală primară și la fel de jucăușe sunt și cele două învățătoare de aproape aceeași vârstă. Călătorului îi place să vadă astfel de scene voioase și pleacă urându-le copiilor să nu se supere învățătoarea brunetă și nici să nu se înfurie învățătoarea bălaie, atunci când vreunul din copii nu va ști cât fac nouă ori șapte.

Chiar alături, într-un mic atrium, se află vechea biserică parohială. Călătorul intră, neprevenit, și, după ce face câțiva pași, se oprește sufocat. Este una din cele mai frumoase construcții pe care le-a văzut vreodată. A spune că e romanică și totodată gotică, de tranziție, ar fi să spui totul și în același timp nimic. Pentru că aici ceea ce impresionează este echilibrul masei și, imediat apoi, nuditatea pietrei, fără zorzoane, doar legături între îmbinările neregulate. Este un corp care, văzut pe dinăuntru, e și mai frumos decât te aștepti la intrare. De îndată, ochii se îndreaptă înspre capela formată din patru arcade, avansată în relație cu arcul de triumf, fără acoperământ, iar în interior, lipit de perete, un grup de sculpturi reprezentându-i pe Maica Domnului și pe Hristos mort, el întins pe genunchii ei, având întoarsă înspre noi figura bărboasă, cu marea rană dintre coaste, iar ea nemaiprivindu-l, neprivindu-ne nici măcar pe noi. Sunt cu siguranță reîmprospătate cu vopsea chipurile, însă frumusețea corpului, dăltuit în granit dur, atinge apogeul. Călătorul are în Belmonte unul din cele mai profunde șocuri estetice din viața sa.

Pietà este cea mai încântătoare piesă care există aici. Dar nu pot scăpa atenției nici capitelurile coloanelor din apropiere, nici arcada capelei principale, nici frescele care se află în fund. Iar în cazul în care călătorul va suporta lucrările minore, după ce le-a contemplat pe cele majore, există în sacristie o Sfântă Treime cu un Tată Veșnic cu ochii larg deschiși de spaimă, iar în navă niște sarcofage renascentiste, dar reci, și un sfânt Sebastian athletic și feminin, cu părul lung căzându-i pe umeri și cu un gest de afectată eleganță. Să vadă toate acestea, dar înainte de a ieși, să încremenească din nou în fața lucrării *Pietà*, s-o păstreze bine în ochi și în memorie, pentru că nu vede asemenea opere în fiecare zi.

De la Belmonte se duce călătorul la Sortelha, pe drumuri care nu sunt bune și cu priveliști care sunt admirabile. A intra în Sortelha înseamnă a intra în Evul Mediu, iar când declară asta, călătorul nu o face în același sens în care are ar spune-o dacă ar intra din nou, să zicem, în biserica din Belmonte, de unde tocmai vine. Ceea ce îi dă un caracter medieval acestui conglomerat este enormitatea zidurilor care îl înconjoară, grosimea lor și, totodată, duritatea pavajului, străzile abrupte și, cocoțată pe niște pietre gigantice, cetățuia, ultimul refugiu al asediaților, ultima și poate inutila speranță. Dacă a cucerit cineva aceste ziduri ciclopice din afară, pesemne că nu a fost impresionat de micul castel care pare de jucărie.

Ceea ce nu e nici pe departe o joacă este acuzația, bine redactată și ortografiată, pictată la intrarea unei fântâni: **ATENȚIE! APA ACEASTA NU ESTE POTABILĂ DIN CAUZA DELĂSĂRII AUTORITĂȚILOR MUNICIPALE ȘI A CASEI DE SĂNĂTATE.** Călătorul a rămas mulțumit, evident, nu văzând că populația din Sortelha e obligată astfel la un consum redus de apă, ci pentru că

a găsit cineva de cuviință să ia o cutie cu vopsea și o pensulă pentru a scrie și pentru a-l înștiința astfel pe cel care trece că autoritățile nu fac ceea ar trebui să facă, atunci când trebuie și acolo unde trebuie. În Sortelha nu au făcut, după cum depune mărturie călătorul, care din acea fântână a dorit să bea apă, dar nu a putut.

La Sabugal voia călătorul să vadă ofrandele populare din secolul al XVIII-lea, dar nu a dat nici măcar de una. Unde or fi fost puse, nu a știut să-i spună moșneagul care a venit cu cheia de la Schitul Sfânta Fecioară a Grației, unde ar fi trebuit să se afle. Acum biserica este nouă și de un spectaculos prost gust. Excepție face lucrarea *Pogorârea Sfântului Duh*, sculptată în lemn, care se află în sacristie. Figura Maicii Domnului și cele ale apostolilor, pictate cu vivacitate, sunt de o admirabilă expresivitate. Ia cu sine călătorul, în orice caz, o îndoială: dacă aici a pogorât Sfântul Duh, de ce sunt apostolii doisprezece la număr?, o fi Iuda aici înfățișat doar ca să respecte un echilibru al volumelor?, sau meșterul popular a decis, pe cont propriu și pe risc propriu, să-și exercite dreptul dezlegării, care le revine doar artiștilor?

Călătorul și-a luat un angajament pentru această dupăamiază. Va merge la Cidadelhe. Pentru a câștiga timp ia masa în Sabugal, iar pentru a nu-l pierde, nu mai vede nimic altceva decât aspectul general al unui orașel zgomotos, care fie merge spre târg, fie vine de la o zi de târg. O ia apoi la dreapta înspre Guarda, lasă pe drum Pousafoles do Bispo, unde intenționase să meargă, pentru a afla ce-o mai fi rămas în picioare dintr-un ținut al fierarilor și a vedea fereastra manuelină, despre care se spune că încă există acolo. În fine, nu se poate vedea totul, asta mai lipsea, să aibă acest călător privilegii mai mari decât alții, care niciodată nu au putut